

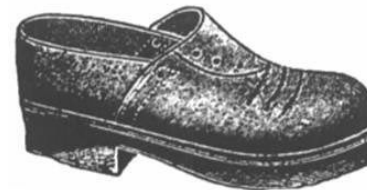
Klompenmuseum Gebr. Wietzes
Postbus 13, 9765 ZG Paterswolde
Wolfhorn 1a, 9761 BA Eelde
Telefoon: 050 - 3091181
www.klompenmuseum.nl

Bron:
Adolf Sommerfeld "Die Holzsohlen-Fußbekleidung" 1940 Berlin

Vertaling Duits / Nederlands: Eppe Oosting

GESCHIEDENIS VAN DE VOETBEKLEDING MET HOUTEN ZOLEN

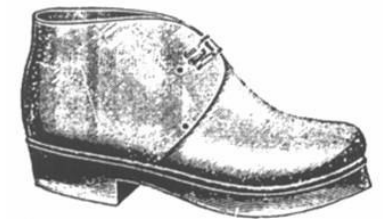
Tot de voetbekleding met houten zolen behoren drie in hun betekenis vaak miskende kledingstukken: de houten pantoffels, de schoen met houten zolen en de klomp. Dat de bekleding met houten zolen

Afb. 1. Galoche zonder voering

in de volksmening niet overeenkomstig naar waarde wordt ingeschat, is een feit dat door niets wordt gerechtvaardigd en derhalve des te betreurenswaardiger is. De schoenen met houten zolen worden gewoonlijk ook klompen genoemd, maar deze benaming is misleidend, daar ze ook voor schoenen wordt gebruikt, die volkomen van hout zijn vervaardigd en vooral in HOLLAND onder de naam "klompen" worden gedragen. De afbeeldingen 1 t/m. 14

laten de belangrijkste productiesoorten van schoenen met houten zolen, houten pantoffels en klompen zien. Halfhoge schoenen met houten zolen worden in de regel galoches genoemd (afb. 1). De voetbekleding met houten zool, vooral de houten pantoffel, heeft een grote overeenkomst met één van de oudste schoenen, de sandaal.

Afb. 2. Schoen met houten zool en één gesp

De oerschoen van de mens is waarschijnlijk een omhulling van een dierenhuid zonder zool geweest, die als een buidel om de enkel werd gespannen. De sandaal trad echter ook al vroegtijdig op; ze bestond uit een zool van leer, dierenhuid, hout, boomschors of palmladeren, die door middel van pezen, riemen, bast of andere vezels van planten aan de voet werd gebonden.

Vooral de zuidelijke volkeren droegen al verscheidene duizend jaren v. Chr. sandalen, bij voorbeeld de Egyptenaren, Perzen, Assyriërs en Babyloniërs.

Van de sandaal naar de pantoffel was geen verre weg, omdat immers in plaats van de riem slechts een kap aan de zool behoefde te worden bevestigd. Zo droegen ook al de Griekse vrouwen een op een pantoffel gelijkende schoen, evenals de Romeinen. Soms werden ook de kap aan de wreef en in plaats van bovenleer riemen over het voorste deel van de voet gedragen.

De Romeinse toneelspelers droegen de “Kothurn”, een schoen op stelten, die handhoge zolen van hout of kurk had, om op het toneel beter zichtbaar te zijn. Het Duitse woord zool komt uit het Latijn, de Romeinen noemden de sandaal ‘solea’. Een Romeinse sandaal werd in het Romeinse kasteel te Saalburg aan de Limes gevonden en is in het boekwerk van Jacobi “Het Romeinse kasteel Saalburg bij Homburg v.d.Höhe” op tabel 80 afgebeeld en op bladzijde 496 als volgt beschreven: “De sandaal is 26 cm lang, heeft een 6 cm hoge hak en bij de ballen van de voet een nop, die door de naar binnen gemaakte inkeping in grote trekken twee driehoeken vormt; als gevolg van de uitholling zijn er aan de zijkant twee vooruitspringende gedeeltes ontstaan. Aan de zijkanten waren er voor het opnemen van de riemen schuin vijf gaten geboord”. De maker heeft deze houten sandaal in een schets beschreven (afb. 15). Ze werden waarschijnlijk op straat gedragen. Dergelijke houten sandalen droegen ook de Romeinse slaven die met veldwerkzaamheden bezig waren.

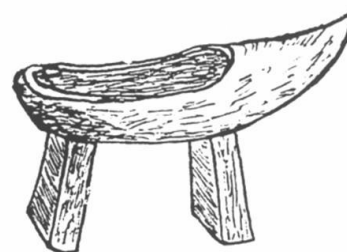
Afb. 3. Schoen met houten zool en twee gespen

Bij de Germanen bestond de bekleding van de voet uit een stuk leer, dat met de onbewerkt gebleven haarzijde naar binnen over de voet heen werd getrokken en bij de enkels werd samengebonden. De invloed van Rome op de Germaanse kleding begon, toen de Romeinen aan de Rijn verschenen en de uitgediende Romeinse

lé, die na afloop van de Duits-Franse oorlog naar hun geboortestreek Ludenbach bij Münster in de Elzas uit Amerika terugkeerden, waarheen ze in het jaar 1864 emigreerden.

M. Spenlé, één van de broers, was een geschoolde klompenmaker en kapelmeester bij de Franse jagers. Op initiatief van de Firma G. Behrens trok hij in het jaar 1874 naar Ellrich in de Harz. Maar reeds in het jaar 1875 scheidde M. Spenlé zich van G. Behrens en stichtte een eigen fabriek in Ellrich in de Harz, terwijl Behrens in Alfeld aan de Leine eveneens de leestendraaibank van Spenlé gebruikte, die ongeveer net zo werkten als de huidige kopieermachines. De broer van M. Spenlé stichtte eveneens een leestenfabriek, en wel in Sachsenhausen bij Frankfort a.d. Main, doch deze bestond niet lang. De firma Behrens in Alfeld aan de Leine ontwikkelde zich uitstekend. Ze is tegenwoordig een van de belangrijkste leestenfabrieken in Duitsland, ja zelfs in Europa.

In de landen buiten Europa worden klompen maar zelden aangetroffen. Een grote gelijkheid met de klomp vertoont de steltsklomp, die

Afb. 21. Steltschoen uit Korea

op het schiereiland Korea wordt gedragen. en die uit een uitgeholde houten schoen bestaat, welke op twee hoge stelten staat (afb. 21), te zien in het Rautenstrauchmuseum in Keulen.

De belangrijkste soorten klomp, die in Duitsland worden gedragen, zijn te zien op de afbeeldingen 11 tem.

14. De klompen volgens afb. 13 worden ook in vakkringen **Holländer** genoemd, de schoenen volgens afb. 14 vormen het benedendeel voor de klomplaarzen, die in de moerassen van Friesland worden gedragen. Er moet op deze klomp nog een hoge leren schacht worden vastgenageld. Voor het plaatsen van deze leren schachten dient de gefreesde rand.

België, Frankrijk en Duitsland. In Duitsland worden ze vooral in het Rijnland, in Westfalen, Hessen, Friesland, en over het algemeen aan de gehele kust van de Noordzee aangetroffen, hier en daar ook in de Mark Brandenburg. Hier werden ze ingevoerd door de Hollandse kolonisten, die de Grote Keurvorst, die zelf verscheidene jaren in de Nederlanden was verbleven, naar zijn land liet komen, daarbij ondersteund door zijn gemalin Louise Henriëtte, die uit de Nederlanden stamde en naar wie de stad Oranienburg bij Berlijn werd genoemd. In het Oosten en Zuiden van Duitsland komen klompen zelden voor. De ligging aan zee, het vochtige klimaat en de natte grond hebben het ontstaan van klompen in Holland gunstig beïnvloed. Zoals de directeur van het Wallraf-Richartz-Museum in Keulen aan de schrijver mede deelde, dient het bestaan van Romeinse houten sandalen in de Nederlanden, die deels tot het Romeinse Rijnland behoorden, beslist te worden verondersteld. Uit de houten sandaal kon de klomp zich pas toen verder ontwikkelen, als de ambachtslieden het gereedschap zo verbeterden en verfijnden, dat de schoen uit het volle hout kon worden gewerkt. De uitgeholde zolen over de wreef, die, zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven, waaronder de snavelschoenen, werden gedragen, hadden vaak een naar voren gekromde snavel, zodat aangenomen dient te worden, dat de klomp uit deze zool is ontstaan.

Afb. 20.
Lichte Japane houten sandaal

De machinale productie van de klomp begon echter veel later, toen namelijk de draaibanken voor de schoenleesten werden ontwikkeld. Professor Baylich uit Kaiserslautern bouwde in Duitsland de eerste leestendraaibank; ze was eenvoudig en perfect. De schoenleesten moesten nog met haalmessen, raspen, glas en fijne trekmesjes worden afgewerkt. Deze draaibank werd ook naar Amerika uitgevoerd. Daar werd ze spoedig verbeterd en vervolgens met de vernieuwingen weer naar Duitsland gebracht, en wel door de gebroeders Spen-

soldaten zich als ambachtslieden in en bij de kastelen vestigden. Juist de schoenmaker was een van de eerste Duitse ambachtsmannen, die al in de tijd van Karel de Grote wordt genoemd. Toen de tijd van de gilden begon, vormden de schoenmakers, pantoffelmakers en leerlooiers vaak een gilde. Afbeeldingen op schrijnwerk uit het jaar 1180 stellen bij voorbeeld de rechten van de schoen- en pantoffelmakers in de hal op de Nieuwe Markt in Keulen voor, in welke de schoenlapperbanken stonden. Jaloers waakte ieder ambacht over het andere, opdat het vooral geen werkzaamheden uitvoerde, die aan het eigen ambacht toekwamen, en vaak moesten de overheden met overeenkomstige verordeningen ingrijpen. De pantoffelmaker mocht geen laarzen maken, de schoenmaker geen leer looien. De pantoffelmakers maakten overwegend leren pantoffels. Van de toffelmakers uit Bremen wordt beweerd, dat ze precies werden gecontroleerd of ze goed werk van leer en kurk maakten en “nenen baste borken edder sunst andere bedregerie darin gebrucken”. (en geen bast van schors of anders andere bedriegerij darin gebruiken).

Afb. 4. Veterlaarzen met oogjes

Afb. 5. Schachtlaars

Houten schoenen werden in de Middeleeuwen bij zeer nat weer deels als overschoen voor de leren schoen gedragen. Zo werden onder de snavelschoenen houten uitgeholde spanzolen gedragen, waarop geen bovenkap, maar een riem

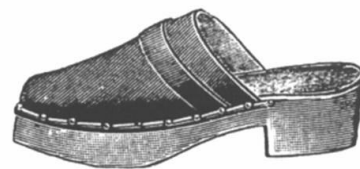
was bevestigd, waaronder de voet naar binnen glipte. Ook vrouwen droegen deze overtrek pantoffels, “trippen” genoemd. Deze maakten veel lawaai, dat vaak met opzet door de eigenares werd veroorzaakt, en waarover Hermann Weiss in zijn “Kostümkunde” schrijft: “Ook moet men niet alleen in de winter, welke meermaals een verontschuldiging zou hebben, maar ook midden in de zomer op pantoffels komen aansluipen, en jonge kerels slepen ze na aan hun voeten en kloppen ermee gelijk oude vrouwen”.

Vooraf in West-Europa was het dragen van overschoenen met houten zolen gebruikelijk; deze droegen al een hak en hadden van voren, ter hoogte van de bal onder loopzool, een verdikking, boven

Afb. 6. Laars met drie gespen

hadden ze de vermelde leren riem (afb. 16 en 17). Het vuil in de straten van de steden was in de Middeleeuwen bepaald groot. In Parijs kon in de 14^e eeuw nog vuil water op elke tijd van de dag het raam uit op straat worden geworpen, als voordien slechts drie-maal naar beneden werd geroepen: “garde l’eau” (pas op water). Berlijn moet aan het begin van de 17^e eeuw voor de helft nog een modderpoel zijn geweest, de Koningstraat in Berlijn werd pas omstreeks 1684 geplaveid. Geen wonder, wanneer dan onderschoenen met houten zolen nodig waren en het klompenmakerambacht een belangrijk ambacht voorstelde. Zo is ook de Duitse familienaam “Hölscher” van klompenmaker af te leiden. In Brandenburg werden de houten pantoffels in hun huidige uitvoering ten

Afb. 7. Pantoffel voor smeden, ververs, brouwers, enz.

dracht opduikt, maar dat is een vergissing. De snavel schoen is al op het reliëf van de zwarte obelisk van Salmanassar III te vinden; hij wordt gedragen door Jehu en diens gevolg, die bij de Assyrische

Afb. 19. Steltsandaal in Syrië

koning in het jaar 841 v. Chr. het tribuut (hulde en of belasting) brengt. Schoenen met spitse punten vonden de mensen altijd leuk, ook vandaag nog zijn ze populair, bij voorbeeld bij damesschoenen. Wat ligt er dus meer voor de hand, om de punt zo lang mogelijk te maken en ze naar boven toe te buigen, omdat ze

anders immers bij het lopen hinderlijk was?

Er wordt beweerd, dat de dracht van de snavel schoen in de Middeleeuwen in het jaar 1089 is ingevoerd door Graaf Fulco van Anjou, die een misvormde voet had en het gezwel probeerde te verbergen door de punt echt lang te maken. Volgens een andere overlevering moet koning Hendrik II van Engeland, toen hij nog prins was, voor het jaar van zijn troonsbestijging (1151) ook als gevolg van een groot misgewas aan de voet de snavel schoen hebben ingevoerd. De burgers deden de zeden van de vorsten en adellijken na, zodat deze merkwaardige dracht zich ontwikkelde. De spitsen werden soms een halve meter lang gemaakt en dan door kleine gouden of zilveren kettingen, die boven de knie werden vastgemaakt, snavelvormig naar boven werden gebogen. Zelfs kleine belletjes werden aan de punten of kettingen gemaakt. Staat en kerk, vooral de Franse en Engelse bisschoppen, bestreden deze uitwas van de mode. Een verordening van de schepenen uit 1353 uit Zittau in Saksen zegt het volgende: “Ook verbieden de schepenen, wien hun burger wil zijn, die zal niet dragen spitse schoenen. Wie dat wil negeren, dien zal men de spitsen afhouden en zal de stad een boete van vijf groschen betalen”.

Het valt met zekerheid aan te nemen, dat het land van oorsprong van klompen Holland is. Van hier uit verbreidden ze zich verder naar

riempjes of ceintuurtjes tezamen genaaid tot een kokertje, opdat ze niet zo sterk insnijden en pijn doen. In Japan worden naast de houten sandalen op stelten ook vaak lage houten sandalen gedragen, die een zooldikte van 10 tot 12 mm hebben en aan de voet- en loopvlak volkomen effen, dus zonder hak zijn. Opdat de voet echter beter van de vloer afwikkelt, bestaat het voorste gedeelte van de zool, ongeveer van het midden van de sandaal, uit smalle dwarslatjes. De latjes worden door een leren zool tezamen gehouden.

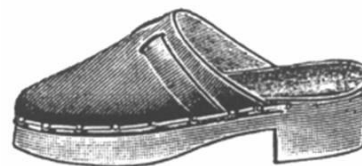
Klompen

De klomp neemt in Europa in het schoeisel stellig de eigenaardigste plaats in, die daarom ook onder de meest verschillende namen bekend is. In Duitsland wordt hij in sommige streken “klumpen”, in de streken langs de Elbe als “Elbkahn” (de kaan = de boot, roeiboot), in het Oosten echter “Oderkahn” genoemd. De Hollanders noemen hem klomp, een uitdrukking, die met de eerstgenoemde Duitse benaming samenhangt en het massieve, plompe en zware aan de bekleding laat herkennen. De benaming *Elb- resp. Oderkähne* is als gevolg van de vorm van de klomp ontstaan, omdat de gehele vorm lijkt op een kaan, ja het voorste deel zelfs lijkt op een scheepsboeg. Deze steven, die overigens ook bij sommige schoenen ontbreekt, vormt alleen maar een sieraad voor de schoen, een praktisch nut heeft hij niet. Wel vermeldt Dr. Heilborn in zijn “Völkerkunde”, dat de mocassins van de Navaho’s in Nieuw-Amerika (Althapasken) de vorm van snavel-schoenen hebben, met een brede, naar boven gekromde snavel, om zich te beschermen tegen de stekels van de cactussen, maar over het geheel is de snavel-schoen te herleiden tot ijdelheid, resp. tot de mode. Vaak wordt er beweerd, dat de snavel-schoen pas omstreeks het jaar 1100 als volks-

Afb. 18.
Zware houten Japanse sandalen

tijde van de Grote Keurvorst door de Franse vluchtelingen, de Hugenoten, ingevoerd.

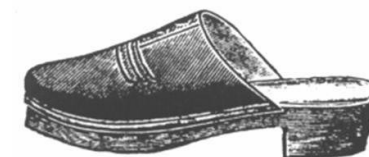

Afb. 8. Pantoffel met riem

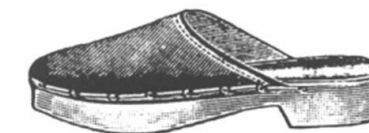
De plaatselijke klompenmakers mogen destijds verbaasd genoeg hebben toegekeken, toen hun voor de eerste keer deze voetbekleding werd getoond. Zij, die na een voltooide leer-tijd en driejarige rondtrekkende tijd als ambachtsgezel moesten bewijzen, dat ze van Duitse en niet van Wendi-

sche ouders afstamden, moesten toezien, hoe de vreemden, die geen geboortebrief behoeften te tonen, voorrechten in handel en ambacht werden verleend. In Berlijn en in andere steden stichtten de Fransen destijds klompenfabrieken en spoedig ontstond er een levendige handel met dit nieuwe schoeisel. Voorlopig hielden de inheemse klompenmakers zich stil, zolang de “nieuwmodische dingen” alleen maar door mensen werd gedragen, die gewoonlijk blootsvoets liepen. Maar toen ook de boeren Franse klompen aantrokken, kwam er een einde aan het geduld van de klompenmakers, en ze gingen in de oppositie. Het duurde lang, voor ze gehoor vonden.

Pas Frederik Wilhelm I. ontfermde zich over de klompenmakers en vaardigde op 7 december 1726 een scherpe verordening uit tegen het dragen van klompen. Doch het was al te laat, het nieuwe schoeisel was al lang ingeburgerd, en zelfs een groot aantal van de inheemse ambachtslieden hield zich al bezig met de productie van platijnen. Het is duidelijk, dat bij de verdere ontwikkeling van de voetbekleding ook de houten pantoffel een doelmatigere

Afb. 9. Pantoffel met schoenzolen

Afb. 10. Houten pantoffel

vorm van de zool verkreeg en zich in de bovenbouw steeds meer aanpaste aan het leren schoeisel.

Desondanks kan noch wil deze voetbekleding als gevolg van haar eigen karakter en haar gebruiksmogelijkheid nooit de uiterlijke elegantie van een moderne schoen bereiken. De houten pantoffel en schoen met een houten zool zijn werk- en week schoenen, geen zondagse schoenen. Slechts in de zuiver landelijke streken van Duitsland, bij voorbeeld in de Uckermark, in Pommeren, vormden houten

Afb. 11. Klomp - lage vorm zonder leren kussentje

pantoffels nog voor de oorlog bij meisjes op het platteland 's zondags de schoen bij het uitgaan, welke met trots werd gedragen. Voor dit doel werd de rand van de lichte houten zolen zwart gemaakt, en op de achterkant van het voetvlak bevond zich

een stukje zwart wasdoek met kleurige plaatjes of liefdesspreuken. Het doekje aan de voorkant bestond vaak uit zijde, welke met een kleurig bandje werd omrand en voorzien werd van borduurwerk van zijde. Dit beeld is sindsdien wezenlijk veranderd, hoewel de houten pantoffel nog steeds het schoeisel van het volk is gebleven. Houten pantoffels en klompen worden niet alleen in Duitsland, maar ook in vele

Afb. 12. Lage vorm met een leren kussentje

Europese landen gedragen. De houten pantoffels in Denemarken vormen een tussending tussen de Duitse houten pantoffels en de

klompen. Ze hebben van voren een leren kap, bezitten echter aan de achterkant een diepe uitholling, zodat de hak rondom door een houten wand is omgeven. In een later verschijnende afbeelding (83) zijn deze Deense houten zolen bij de boormachine lig-

Afb. 13. Hoge vorm kapklomp

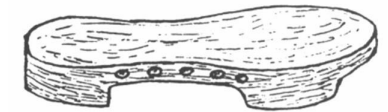
gende getekend. Houten sandalen zijn ook in staten buiten Europa sterk verbreid. Zo droegen bij voorbeeld de Egyptenaressen een heel

Afb. 14. Klomp voor de schacht van een laars

eigenaardige houten sandaal, de zgn. "Rubkab", een schoen op stelten van ebbenhout inlegwerk van parelmoer, die ongeveer 10 cm hoog is en in Kothurn zijn klassieke voorbeeld heeft. De stelten lopen dwars naar de zool voor onder de bal van de voet

en achter onder de hak. Ze (de stelten) zijn soms met de effen zool uit het volle hout gesneden, soms ook in de zool gezet. Een dergelijke sandaal op stelten wordt ook in Syrië en Arabië, en in een iets plompere en zwaardere uitrusting in Japan, gedragen.

Afb. 15. Romeinse houten sandal. Gevonden aan de Limes

Volgens Dr. Heilborn hebben de houten sandalen van menig volk in India tussen de grote en de tweede teen een houten knop, om aan de voet een beter houvast te geven.

Afb. 16. Zool voor de wreef onder een snavel schoen

Afb. 17. Vuilwerende schoen uit de Middeleeuwen

Een gelijke waarning kan gemaakt worden bij sandalen, die in Syrië en Arabië worden gedragen, alleen met het verschil, dat in plaats van een houten knop een leren riem of ceintuurtje van de riem over de wreef naar beneden naar het voetvlak leidt en daaraan is vast gemaakt. Meestal zijn deze